

Kisemmizett emberek a vándorok útján

Spaller Árpád *Trianon árnyékában* című könyvéről

(Cikkek, tanulmányok, beszélgetések, 4 tételben; az Erdélyi Szövetség kiadása, Budapest, 2011)

Úgy tűnik, történelmünk legnagyobb csapását nem keleti népek (tatárok, törökök) hanem a civilizált Nyugat, a számunkra addig példakép Franciaország, Anglia és az Amerikai Egyesült Államok mérték kétszer is ránk, magyarokra a huszadik században azáltal, hogy az ország területének és lakosságának nagy részét odaajándékozták a velünk szomszédos prédaleső népeknek. A demokráciának és a szabadságnak ezek a hamis nagyhatalmú letéteményesei végül egész régiókat a bolsevizmus kezére adták. Ebből éppen most tápázkodunk, de még nem tudjuk, mire.

A trianoni diktátumról és annak a második világháború utáni, újabb területelcsatolással történt megerősítésének történetéről számtalan könyvet írtak már. Spaller Árpád a Románia uralta Erdélyből menekülni kényszerült emberek sorsát, főleg magyarországi hányattatásait, valamint önmagukhoz való ragaszkodásuk bizonyosságait: kiadványaikat és egyesületeiket mutatja be. A tanulmányok többsége, valamint a kötetzáró interjú is megjelent már valamelyik folyóiratban.

A könyv négy tételre oszlik.

Az első *A magyarüldözések nemzetközi visszhangja* címet viseli. Az erdélyi római katolikus, református és unitárius püspököknek a békekonferenciához küldött memorandumára az angol és az amerikai unitáriusok reagáltak. Még 1919-ben megbíztak egy tisztet, hogy tájékozódjon Kolozsváron a körülményekről, majd annak a beszámolója alapján 1920-ban egy többtagú tényfeltáró delegációt küldtek Erdélybe, amelyet 1922-ben, 1924-ben és 1927-ben újabbak követtek. Ezek mindenekelőtt a magyar felekezetek helyzetét vizsgálták.

Megállapították, hogy a román állam kisajátítja az egyházi földeket, amelyek a felekezetek iskoláinak és az internátusainak működésének anyagi hátterét biztosították, ugyanakkor csökkentették ezen intézmények állami támogatását. Ezek maradtak az egyedüli erdélyi magyar tannyelvű tanintézetek, mert az állami iskolákat román nyelvűekké változtatták. A magyar embereket (köztük a lelkészeket is) a legkülönbözőbb módszerekkel zaklatták és megfélemlítették, ezáltal nyomást gyakoroltak rájuk, hogy elhagyják Erdélyt. A Kárpátokon túlról (a román Ókirályságból, más néven Regátból) megindult az ottani lakosok betelepítése, egyelőre főleg az erdélyi városokba. A hódítók magukkal hozták a náluk szokásos egyik büntetést, a botozást, amit magyarokra mondvacsinált okokkal alkalmaztak, néha csak azért, mert anyanyelvükön beszéltek. Nem véletlen, hogy az 1920-as amerikai unitárius delegáció jelentése elején ezt olvashatjuk: „*Tekintet nélkül arra, vajon teóriailag indokolt-e e terület átengedése vagy sem, több mint 2 millió nyugati műveltségű és erkölcsű egyént helyez egy félig keleti erkölcsű és műveltségű nép uralma alá. A Balkán fertőit kiterjeszti egy országra, mely eddig ment volt tőle.*”

Spaller Árpád könyve sok részlettel ismerteti az Amerikából érkezett bizottságok észrevételeit.

Az 1924-es küldöttség egy bírálatokat tartalmazó listát terjeszt a román kormány elé, amelyik minden abban található állítást letagad. Az 1927-es bizottság kérte az Amerikai Egyesült Államok külügyi államtitkárát, hogy országuk hivatalosan lépjen közbe az erdélyi kisebbségi felekezetek védelmében. Kérésüket érdektelenség fogadta.

A kötet II. tétele az *emigrációs erdélyi sajtót* tekinti át. Itt összesen huszonnyolc időszakos, kiadványt ismerünk meg. Ezek fele a második világháború előtt, fele pedig utána jelent meg. Van köztük hetilap, de havonta, negyedévenként vagy egyszer egy évben kiadott folyóirat is. Legtöbbjük mögött valamely olyan szervezet állt, illetve áll, amelyet menekültek, kivándoroltak hoztak létre, de némelyiket az 1920-ban megalakult, Bethlen István vezette *Országos Menekültügyi Hivatal* is támogatta. Valamennyiről rövid, de a lényeget összefoglaló ismertetőt olvashatunk a kötetben. Legtöbbjük egy-két, legfeljebb három évet élt. Megszűnésüknek nem egyszer anyagi okai voltak, de néha készítőinek vagy az olvasóközönségnek kezdeti lelkesedése csappant meg hamarosan. Ennek ellenére fel nem becsülhető szolgálatot tettek a menekültek problémáinak felvetésével, azok megoldására adott tanácsaikkal, a velük történtek és az otthoni helyzet (a nyugati közvélemény számára néha angol vagy francia nyelven megfogalmazott) ismertetésével, a közösségi összetartás erősítésével és nem egyszer erdélyi magyar írók műveinek Románia határain kívül történő megismertetésével.

Az erdélyi magyarok, különösen a székelyek kivándorlása a nagyobb népszaporulat és a szűkös életfeltételek következtében még békeidőben, a XIX. század végén – a XX. elején megindult. Az egyik célpont Budapest volt, ahol már 1905-ben *Attila* címmel lapot alapítottak. A megélhetést keresők egy része Amerikába, de a legtöbbjük Romániába vándorolt ki, ahol könnyebben munkát találtak, mint odahaza. Köztudott, hogy Bukarestet lényegében székelyek építették fel. Az *Attila* című lap erről így írt: „...székely testvéreink százezrei lettek – Romániába vándorolva – oláhokká, az illetékes fórumok bűnös közönyössége folytán.”

Az első nagy elvándorlási hullám akkor indult, amikor a románok, akik addig hivatalosan az Osztrák-Magyar Monarchia szövetségesei voltak, 1916-ban váratlanul rátörtek Erdélyre. Spaller Árpád dr. Merényi László könyvéből (*Erdély védelme*, 1916) idézi: „A parlamenti képviselők becslésen alapuló adatai szerint 800 ezer ember vált földönfutóvá ezekben a hetekben.” Nem tudható, hogy a románok akkori kiverése után hányan nem tértek vissza szülőföldjükre. A másik nagy hullám – mint tudjuk – a trianoni diktátumot követte. Ekkor mintegy kétszázezer ember érkezett Erdélyből Magyarországra, és ha akartak volna, sem térhettek volna vissza. Nagy részük évekig marhavagonokban lakott Budapest különböző pályaudvarain.

A frissebb lapok közül megemlítünk néhány fontosabbat, főleg azokat, amelyek mind a mai napig megjelennek.

A *Transsylvania* az Amerikai Erdélyi Szövetség negyedévi tájékoztatója volt. Gróf Teleki Béla, az Erdélyi Párt hajdani elnöke (akit Romániában halálra ítélték) harminc éven át (1959-1989) szerkesztette ezt a kiadványt.

A *Székely Nép*, az Amerikában tevékenykedő Erdélyi Bizottság hivatalos értesítője, Clevelandben jelenik meg 1956 óta. Angol nyelvű változatával (Carpathian Observer) az

amerikai képviselőket, a külügyminisztériumot, valamint az egyetemeket informálják ma is az erdélyi magyarság helyzetéről.

Hiánypótló szerepe volt a *Vigyázó* című negyedéves periodikának, amely a romániai magyar lapok magyarországi terjesztésének megszűnése után, megjelenésének öt éve alatt (1990-1995) 725 ottani cikket közvetített a magyarországi érdeklődőknek. A lap anyagi források hiányában szűnt meg. Spaller Árpád volt a szerkesztője.

Az *Erdélyi Magyarságot* Zolcsák István alapította 1978-ban Brazíliában. 1989-ben hazahozta Budapestre; ekkortól Köteles Pál, majd az ő halála után Lipcsey Ildikó szerkesztette. Most, hogy Lipcsey is meghalt, valamint anyagi problémák miatt e nagyszerű folyóirat sorsa egyelőre bizonytalan.

Az *Erdélyi Hívogató* az Erdélyi Magyarok Egyesületének havonta megjelenő kiadványa. 1998 szeptemberében indult, sok izgalmas írás jelent meg benne, de – mint Spaller Árpád megjegyzi –: „A pénz elapadt, a lelkesedés lelohadt, és a lap 1999 februárjától már csak négy oldalon jelenik meg.”

Az *Átalvető* az Erdélyi Körök Országos Szövetségének (az EKOSZnak) és az Erdélyi Magyarok Tolna megyei Egyesületének negyedéves lapja. 1991 óta létezik. Ennek a szép külsejű és gazdag tartalmú folyóiratnak csaknem két évtizede dr. Kövesdy Pál a főszerkesztője.

A III. tétel a legheterogénebb a négy közül. Címe: *A földönfutók társadalma*. Első tanulmánya az első világháború utáni erdélyi menekültek összetételét vizsgálja. Az Erdélyből elűzött és Magyarországra érkezett emberek adatai az Országos Menekültügyi Hivataltól származnak, melyeket 1920 júniusától folyamatosan közölt az *Erdélyi Hírek* című hetilap. Spaller Árpád az 1920. június 19-20 és 1922. március között megjelent 53 lapszámból nyert információkat dolgozta fel. Ez valójában mintavétel volt, hiszen mindössze 14.723 személyre vonatkozott, noha az Erdélyből érkező menekültek száma mintegy kétszázezer (a valamennyi elcsatolt területről érkezőké pedig 350 ezer körül) volt.

A románok minél hamarabb románosítani szándékoztak a birtokukba jutott országnyi területet. Mindenekelőtt kiutasították azokat a magyarokat, akik 1903-tól telepedtek le azon a vidéken, amelyet ezentúl egységesen csak Erdélynek fognak nevezni, noha nagy területei nem a tulajdonképpeni Erdélyhez, hanem Magyarország keleti megyéihez tartoztak. Minden köztisztviselőt arra köteleztek (némelyeket már akkor, amikor a béketárgyalások még nem rögzítették a Romániához való csatolást), hogy hűségesküt tegyenek a román államra. A Kárpátokon túlról hoztak románokat az adminisztratív funkciók betöltésére, és az állami iskolák magyar pedagógusainak lecserélésére. A románul nem tudóknak kilátásba helyezték, hogy az állam nyelvének gyorsabb megtanulása végett a Regátba telepítik őket. Megszüntették a magyar nyelvű felsőoktatást is. Ehhez társultak még a megfélemlítést szolgáló durva meghurcolások, amelyek nyilvánvaló célja a magyarok kivándorlásra ösztönzése volt.

A Spaller Árpád mintájában a menekültek nagy többsége (71,4%-a) a 23 városból származott, elsősorban a középosztályhoz tartoztak, amelynek leredukálásával a magyar szellemiség meggyengítését kívánták elérni. A közölt adatok szerint a legtöbben Kolozsvárról, Aradról és Temesvárról távoztak.

Ebben a részben is találunk egy találó idézetet, amely az 1920-as amerikai unitárius küldöttségének a véleményéhez hasonlóan jellemzi azt az országot, amely a nyugati hatalmaktól a trianoni Magyarországnál nagyobb zsákmányhoz jutott:

„»Nagyrománia« olyan kultúrintézményeket is örökölt, amelyeknek még a rendeltetését sem tudja felfogni az oláh kormány. Így az oláh birtokba került kolozsvári, borosjenői, temesvári, vakokat, süketnémákat oktató iskolákkal a balkáni kultúrállam nem tudta, mit kezdjen. Végre is úgy oldották meg a kérdést, hogy ezeknek a gyógypedagógiai intézeteknek szerencsétlen tanulóit összecsapták a javító intézetek fiatal gonosztevőivel, míg az esküt tett tanárokat, akik különleges gyógypedagógiai kiképzésben részesültek, beosztották betegápoló szolgáltnak. Amíg a kultúrállamok évtizedes előkészítő munkával és nagy áldozatkészséggel tudnak csak egy-egy ilyen emberbaráti iskolát létesíteni, addig ők pillanatok alatt tudják eltüntetni azokat a föld színéről.” (*Keletmagyarország*, 1922. február 20.)

E tétel második olvasmánya a kolozsvári tisztviselőtelepen található egyik ház lakóiról szól. Az 1920-as években kimért Ion Vidu utcán építették az akkor divatos Bauhaus stílusban. Névadója román zeneszerző és karmester volt. Ma különösnek tűnik, de akkoriban szokás volt, hogy valakiről még életében utcát nevezzenek el; Ion Vidu ugyanis 1931-ben halt meg. Egyébként Észak-Erdély visszacsatolása idején Anonymus utcának hívták. A ház a 13-as számot viseli.

Az épület hat lakásának 1945 előtti lakói a szerző előtt ismeretlenek. Azokról viszont, akik ezután éltek ott, érdekes képet rajzol, különösen a kultúra nevesebb személyiségeiről.

Itt élt Kőmíves Nagy Lajos, aki a második világháború végéig, vagyis mintegy fél évszázadig újságíró volt, majd a kolozsvári magyar színház rendezője és dramaturgja, valamint a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola tanára lett. A felesége, Tessitori Nóra előadóművésznő a negyvenes évekig nagy visszhangot kiváltó önálló szavalóesteket tartott. Később maga is a Színművészeti Főiskolán dolgozott, beszédtechnikát tanított egészen addig, amíg az főiskolát 1954-ben Marosvásárhelyre nem költöztették. A románok ezt más intézményekkel is megtették, hogy csökkentsék Kolozsvár magyar kulturális központ jellegét. Tessitori Nóra nem tudta vállalni az ingázás fáradalmait, ezért nyugdíjba vonult. Kőmíves Nagy Lajos viszont nyolcvanadik életéve és felesége halála után is még mindig tanított a Színművészeti Főiskolán.

Sokáig ebben a házban lakott George Sbârcea is, egy igen sokoldalú tehetség, aki zenével, zenetörténettel foglalkozott. Számos sláger szerzője volt, magyar vonatkozásban például *A Dónáth úti orgonák* dallama az ő műve. Könyveket írt magyarul is, legismertebb talán a *Szép város Kolozsvár* című visszaemlékezés-kötete (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980). Románra fordította Karácsony Benő és Füst Milán egy-egy regényét is.

Jakoby Antal énektanár és koncerténekes Budapestről költözött Kolozsvárra 1941-ben, hogy az itteni konzervatórium tanára és az opera énekmestere legyen. A románok visszatérése után továbbra is tanárként működött. A fia, ifj. Jakoby Antal körül kialakuló baráti társaság tagja lett Spaller Árpád is. Amikor elvégezték az egyetemet, magyarként semmi esélyük nem volt arra, hogy kolozsvári állást és lakhatási lehetőséget kapjanak; kihelyezéskor falvakba, kisvárosokba szórták szét őket. (A társaság egyetlen tagjának sikerült később visszatérnie Kolozsvárra. Annak román felesége volt, és gyermekeit nem tanította meg magyarul

beszélni.) Hogy idős és beteg apja ne maradjon egyedül, ifjabb Jakoby a Spaller Árpád szüleit kérte meg, hogy költözzenek annak lakásába, és viseljenek gondot rá, míg él.

Az ötvenes évek végén a padlástérből egy egyszoba-konyhás lakást építettek. Néhány évig Szalai Miklós zeneszerző élt itt családjával, végül 1968-ban Jagamas János zenetudós költözött ide a feleségével. Egy másik lakást egy ideig Túri Salamon, a Kolozsvári Magyar Opera csellistája bérelte családjával.

Különös sors jutott Iarotchi Alexandrunak, aki a cári gárda tisztje volt, és a bolsevik terror elől menekült a feleségével együtt Kolozsvárig. Az ottani zenekonzervatóriumban tanult énekelni, majd szép basszus hangjával a román opera számos szerepét játszotta. 1945-ben lettek ők is a Ion Vidu utcai ház lakói.

Az előbbi áttekintés nem tér ki minden egyes lakás valamennyi bérlőjére, különösen az újabbakra nem. Ha azonban összehasonlítjuk a háború után kezdődő ötven év nemzetiségi változásait, azok kicsiben tükrözik azt, ami ez alatt az idő alatt Kolozsváron történt, vagyis hogy a románság elárasztotta a várost. A vizsgált ingatlan hat lakásában 1945-ben három magyar, két román és egy orosz bérlő család élt. Ha az oroszot is a románok közé sorolom, akkor is 50-50% az arány. A dolgozat megírásának évében, 1995-ben egy otthonban magyar, ötben pedig román emberek laktak. Ha hozzávesszük Jagamasék időközben padlásszobából létrehozott lakását, akkor is öt román/két magyar (71,4% - 28,7%) az arány. Ha a személyek számát is beszámítanánk, kétségtelenül még hátrányosabb lenne számunkra a változás.

A harmadik tétel utolsó pontja az *Elszármazott Erdélyiek Névjegyzéke* című kiadvány ötödik (2007-es) kötetének bemutatása és rövid statisztikai elemzése. Ez is csak egy mintavétel, jobb esetben mélyfúrás, hiszen a névjegyzéken nincs rajta minden Erdélyből elszármazott személy. Ennek oka lehet a hiányos információ-begyűjtés vagy a külföldön megtelepedett erdélyiek közömbössége. Ez persze nem jelenti azt, hogy az összegyűlt adatok egyáltalán nem rendelkeznének következtetésekre feljogosító sugallattal.

A könyvben szereplő 1545 személy közül 186 távoli országba emigrált. A Magyarországon megtelepedettek 220 településen (a legtöbben Tatabányán) találtak otthonra. A külföldre kerültek legtöbbször Ausztriát (68), Svédországot (47) és Németországot (43) választotta.

Eredetüket tekintve a legnagyobb számban kolozsváriak, marosvásárhelyiek és nagyváradiak vannak. A legtöbben 1990-ben hagyták el otthonaikat. Igen érdekes, hogy az év első két hónapjában szinte teljesen megszűnt a kivándorlás, de a márciusi marosvásárhelyi magyarellenes pogromok nagy lendületet adtak neki. Az akkori eseményeket tipikus román ügyességgel és magyarellenes céltudatossággal tervezte meg az állam vezetése és annak biztonsági szolgálata.

A negyedik tétel: *Egy tanú vallomása*. Ez valójában egy interjú, melyet Kaszás Veronika készített Spaller Árpáddal, az Erdélyi Magyarok Egyesületének akkori alelnökével 2008 októberében. Címe: „*Azt látom, hogy nagyon sok erdélyi menekült, aki átjött, keserű szájjal maradt.*”

Akit érdekel, hogyan viselkedett kezdetben (1981-82-ben) a kolozsvári magyar konzulátus, a magyar hatóságok miként nem teljesítették az áttelepedők számára a lakásra és állásra vonatkozó ígéreteiket, mely módon diszkriminálták az átlagos áttelepültet a hazai születésű

magyarokkal és a menekülteknek nyilvánítottakkal szemben, hogyan éltek vissza némelyek az erdélyi magyar menekülteknek összegyűjtött anyagiakkal, az olvassa el az interjút, amely eredetileg angolul jelent meg a REGIO 2008-i 11. kötetében.

A könyvecske végén különböző erdélyi menekültekkel kapcsolatos folyóiratoldalak 24 fotokópiája látható, rajtuk nem egy élvezhetően olvasható cikk vagy cikkrészlet,

*

Az elmúlt húsz évben az erdélyi magyar felekezetek kisajátított ingatlanainak nagy részét lassanként visszaadta a román állam. Most ezt a folyamatot leállították azzal az indokkal, hogy a visszaszolgáltatási törvény csak a kommunista időszak államosításaira vonatkozik, a két világháború közötti elkobzásokra nem. Kétségtelen, hogy bírósági úton, esetleg nemzetközi törvényszék döntése útján kell érvényteleníteni a romániai etnikai-vallási alapon elrendelt kisajátításokat, bármikor történtek is azok. Ugyanilyen úton kell visszaszerezni a magyar felekezetek államilag lefoglalt és jobbára Bukarestbe hurcolt irattárait és vallási kincseit is.

A kommunizmus utolsó negyedszázadában Románia eladta a zsidókat és a szászokat (vagyis Izrael és Nyugat-Németország keményvalutában fizetett minden egyes odatelepedni kívánó emberért), majd a rendszer összeomlása után immár „ingyen” mehettek „haza” a svábok is. Közben sok százezernyi román telepítettek be a Kárpátokon túli területekről. De amíg magyarok is élnek Erdélyben, addig a nemzetünk egy részének a szülőföldje marad, és nem veszhet el egészen sajátos arculata és történelmi öröksége. Így soha nem lehet tökéletes és teljes ennek a mai Magyarországnál nagyobb területnek a román uralom általi bekebelezése.

Ehhez persze az szükséges, hogy – minél inkább gyarapítva – megőrizzük közösségeinket, azokat, amelyek készek ellenállni a felszámolásukra, szétszórásukra irányuló román törekvéseknek. És fontos, hogy egyetlen ember se adjon el többé egy talpalatnyi földet sem románoknak. Hiszen az időszakos elkobzások mellett így zajlik már másfél évszázada magyarok, szászok, svábok és más együtt élő népek cselekvő részvételével Erdély folyamatos kiárusítása.

2012. január

Megjelent az *Átalvető* 81., 2012. márciusi számában.